

Znaczenie pożytków leśnych dla funkcjonowania rodziny – case study

Wiesława Ł. Nowacka, Małgorzata Woźnicka, Paweł Staniszewski

Abstrakt. Współczesny człowiek oczekuje komfortu w swoim otoczeniu, w pracy zawodowej, w każdej realizowanej aktywności. Dąży do pełnego dobrostanu, gwarantem którego jest zdrowie i sprawność w funkcjonowaniu możliwie do najpóźniejszego wieku. Rękojmnią utrzymania zdrowia jest między innymi właściwe żywienie. W panujących aktualnie trendach żywieniowych, niezależnie od modnych chwilowo i przemijających diet, podkreślana jest potrzeba dostarczania organizmowi możliwie zdrowego, świeżego, nieprzetworzonego, a jednocześnie smacznego pokarmu. Jego źródłem może i powinien być las. Tradycja i zwyczaj korzystania z produktów leśnych w postaci świeżej i przetworzonej są szczególnie powszechne w regionach mniej zurbanizowanych, w rodzinach zamieszkałych możliwie blisko lasu. Celem prowadzonych badań ankietowych było określenie kierunków typowego wykorzystania dóbr lasu przez społeczności lokalne, mieszkańców małych wiosek, osiedli, miasteczek zlokalizowanych w sąsiedztwie lasów. Zebrane dane (ponad 1300 ankiet) określiły znaczenie lasów dla funkcjonowania i rozwoju rodzin żyjących w pobliżu lasów. Badania ankietowe skierowane zostały do kobiet. Badania pilotażowe wskazały szczególną rolę kobiet i dzieci w aktywnościach związanych z korzystaniem z leśnego runa. Ankietowane w głównej mierze reprezentowały rodziny składające się z 3–4 osób. Ponad 85% respondentek potwierdza fakt, że las stanowi źródło poprawy warunków życia i zdrowia rodziny. W aktualnym wykorzystaniu lasu dominuje zbiór grzybów (73% respondentek) i owoców runa leśnego (64% ankietowanych). Podstawowe owoce zbierane w lasach to: borówka czernica (78% rodzin zbiera te owoce), maliny i poziomki (po około 64% respondentek), jeżyny (52%). Rzadziej zbierane są owoce borówki brusznicy (22% ankietowanych). Około 5% respondentek stwierdziło, że zbiera również inne owoce, do których należą przede wszystkim żurawina, czeremcha, czereśnia, róża, bez czarny, głóg, jarzębina. Zarówno owoce, jak i grzyby są zbierane głównie na potrzeby własne rodzin. Podstawowe rodzaje grzybów zbierane przez ankietowane to: podgrzybki (86% ankietowanych), borowiki (82%) oraz kurki (pieprznik jadalny) (69%). Do domowego spożycia zbierane są dodatkowo gatunki, które w zasadzie na sprzedaż nie są zbierane: kanie, rydze, maślaki, niemki (płachetka zwyczajna) i pieczarki.

Słowa kluczowe: uboczne surowce leśne, leśnictwo, grzyby, owoce leśne, społeczności lokalne, społeczne funkcje lasu, kobiety.

Abstract. The importance of forest goods for the functioning of the family – a case study. Forests are playing an important role especially for inhabitants of small towns and rural communities. Every human being is expecting comfort in his surroundings, at work and in every activity undertaken by him. It aims

to complete well-being, which is the guarantor of health and efficiency in the functioning to old age. Guarantee to maintain health is proper nutrition, among others. The prevailing current dietary trends, regardless of temporary and trendy diets, maintain a strong position of thesis that there is a need to provide your body with healthy, fresh, unprocessed and tasty food. Its source can and should be the forest. Tradition and custom using of forest products in the fresh and processed form, are particularly strong in the less urbanized regions, in families living close to the forest. The aim of the survey was to determine the directions of typical use of forest goods by local communities, residents of small villages, settlements, towns located in the vicinity of forests. The collected data (over 1300 surveys) have identified the importance of forests for the functioning and development of families living near the forests. Surveys were addressed to women, because the pilot studies indicated a special role of women and children in activities related to the use of the forest non-timber products. Surveyed persons represented mainly families consisting of 3–4 members. Over 85% of respondents confirmed that the forest is a source of improved living conditions and health of the family. The current use of the forest is dominated by a collection of mushrooms (73% of respondents) and forest fruits (64% of respondents). Major fruits harvested in the forests are: bilberry (78% of families gather these fruits), raspberries and wild strawberries (about 64% of the respondents), blackberry (52%). Less often are collected lingonberry fruits (22% of respondents). Approximately 5% of respondents said that they also collect other fruits, which are primarily cranberry, black cherry, cherry, rose, elderberry, hawthorn, rowan. Forest fruits and mushrooms are harvested mainly for the family needs. Basic species of fungi collected by the respondents are: bay boletes (86% of respondents), boletes (82%) and golden chanterelles (69%). For domestic consumption are collected additional species that, in principle, for sale are not collected: parasol mushrooms, red pine mushrooms, granulated boletes, gypsy mushrooms, common mushrooms.

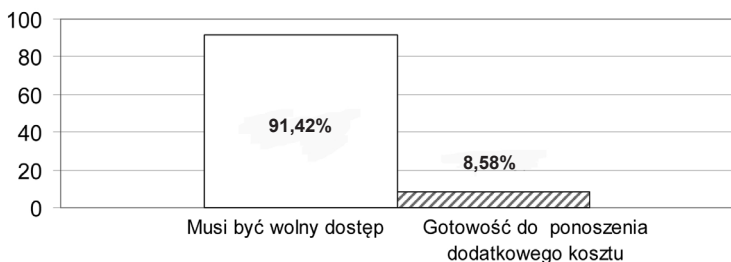
Key words: non timber use of forests, forestry, mushrooms, berries, local communities, social functions of the forest, women.

Wstęp

Współczesny człowiek oczekuje komfortu w swoim otoczeniu, w pracy zawodowej, w każdej realizowanej aktywności. Dąży do pełnego dobrostanu, gwarantem którego jest zdrowie i sprawność w funkcjonowaniu możliwie do najpóźniejszego wieku. Zgodnie z definicją zdrowia powszechnie używaną w literaturze (definicja Światowej Organizacji Zdrowia (Konstytucja WHO z roku 1946), zdrowie jest to stan dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego, a nie tylko brak choroby lub niedomagania, niesprawności. Zapewnienie i utrzymanie zdrowia, jak przyjmuje się we współczesnej medycynie i dietetyce, jest możliwe między innymi dzięki właściwemu ilościowo i jakościowo żywnieniu. Badania z zakresu zdrowia populacji podkreślają znaczenie żywienia urozmaiconego, w którym produkty mają cechy nie tylko odżywcze, ale i smakowe, organoleptyczne. Gwarantem zdrowego pokarmu są produkty nisko przetworzone, świeże i smaczne. Popularyzowana jest wiedza na temat zdrowego

stylu życia, właściwej diety zależnej między innymi od rodzaju aktywności człowieka (Jarosz, Bułhak-Jachymczyk 2009). Podkreślane jest znaczenie zarówno właściwej dawki energii, jak i poszczególnych komponentów: białek, tłuszczów, węglowodanów, błonnika pokarmowego, składników mineralnych. Składniki te są dostępne w darach lasu. Niebagatelne znaczenie dla poprawy zdrowia ma również aktywność związana ze zbieraniem produktów samodzielnie, w zdrowym i czystym środowisku, w bliskości z naturą, w kontakcie z rodziną i przyjaciółmi podczas wspólnych wypraw do lasu.

Jesteśmy od kilkudziesięciu lat świadkami zmiany w podejściu do lasów, percepcji samych lasów, ich użytkowania i czerpania korzyści. Nasz kraj, parafując Zasady Karty Ziemi (Deklaracja z Rio, 1992), zobowiązał się do możliwie pełnej realizacji koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju (Paschalis 1997). Współcześnie rola leśnictwa jako stabilizatora zrównoważonego rozwoju rejonów wiejskich, obejmującego poprawę dobrobytu i poziomu życia społeczności lokalnych jest podkreślana bardzo dobitnie (Wiersum, Elands 2002, Nowacka 2009). Aspekty bezpieczeństwa egzystencji, podtrzymania funkcjonowania rodziny manifestują się głównie jako bezpośrednie oszczędności gospodarstw wiejskich i są istotne nie tylko dla odległych społeczności afrykańskich bądź azjatyckich, lecz także są ważne dla funkcjonowania rodzin w Polsce (Nowacka 2012). Również u nas bowiem wiele rodzin ma ograniczone dochody pieniężne (Shackleton, Shackleton 2004, Verheijden 1997). Wykorzystanie dóbr z lasu może więc działać na budżety rodzinne dwojako: poprzez ograniczenie wydatków na żywność oraz dodatkowe wpływy finansowe pochodzące ze sprzedaży zebranych owoców, grzybów, roślin, ziół itp. (Barszcz 2005, 2006). Z punktu widzenia zarządzającego jest istotne finansowe wartościowanie różnorodnych ubocznych pożytków płynących z lasów. Są one bowiem wsparciem rodzin zbieraczy, mogą również stanowić istotny element funkcjonowania gospodarstwa leśnego (Grzywacz 2010). Gotowość do ponoszenia kosztów związanych z użytkowaniem dóbr lasu nie jest powszechna (Nowacka 2009, Prasad 2000, Rykowski 2001, Staniszewski 2013). Ponoszenie kosztów użytkowania dóbr lasu to w Polsce temat nie tylko debat naukowych, ale i dyskusji zwykłych użytkowników lasu. Ponad 90% respondentów badań będących tematem niniejszego opracowania sprzeciwia się wnoszeniu jakiegokolwiek opłaty (ryc. 1). Badania przeprowadzone w grupie studentów w SGGW wskazują, że zwerbalizowana gotowość do ponoszenia obciążeń finansowych związanych z korzystaniem z leśnych pożytków jest większa w grupie młodych ludzi, którzy w praktyce jednak z nich nie korzystają (Nowacka, dane niepubl.). Ponad 27% badanych studentów deklaruje chęć ponoszenia dodatkowych kosztów korzystania z lasów.

Ryc. 1. Opinia respondentów na temat dostępności dóbr lasu (N = 1450)

Fig. 1. The respondents opinion on the availability of forest goods (N = 1450)

Cel badań

Celem prowadzonych od wielu lat badań ankietowych było określenie kierunków typowego wykorzystania dóbr lasu przez społeczności lokalne, mieszkańców małych wiosek, osiedli, miasteczek zlokalizowanych w sąsiedztwie lasów. Zebrane dane mają również umożliwić określenie znaczenia lasów dla funkcjonowania i rozwoju rodzin żyjących w pobliżu lasów.

Począwszy od 2013 r. badaniami objęto również studentów Wydziału Leśnego i Wydziału Nauk Ekonomicznych (kierunek Turystyka i Rekreacja) Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W tym zadaniu postawiono dodatkowy cel badawczy, jakim jest określenie stosunku młodych ludzi do korzystania z dóbr lasu.

Metodyka i zakres badań

W badaniu użyto kwestionariusza zawierającego 48 pytań (ilościowych i jakościowych). Zastosowaną techniką badawczą jest wywiad kwestionariuszowy, a narzędziem badawczym standaryzowany kwestionariusz. Zastosowano pytania zamknięte o alternatywie z reguły wielocznłonowej, częściowo zaś dwuczłonowej, oraz pytania półotwarte. Pytania zamknięte należały do pytań wielorakiego wyboru bądź pytań z pięciostopniową skalą. Podmiotem badań były kobiety z małych osiedli, wiosek, miasteczek z pobliza lasów. Dla lepszej komunikatywności w ankiecie używano popularnych nazw zarówno owoców leśnych, jak i grzybów (kurka a nie pieprznik jadalny, niemka a nie płachetka zwyczajna, czarna jagoda zamiast borówka czernica, itp.). Na taką potrzebę wskazały badania pilotażowe.

Dane uzyskane w ponad 1400 ankietach zakodowano w przygotowanej tablicy arkusza kalkulacyjnego. W opracowaniu danych wykorzystano program Excel.

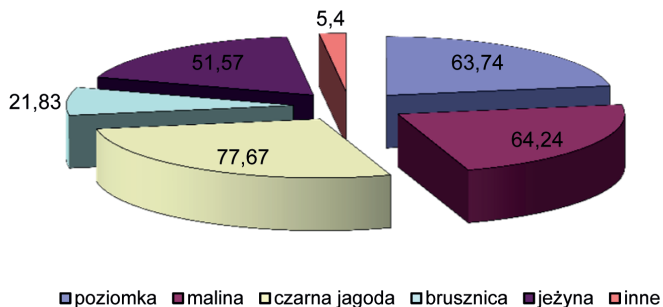
Wyniki

Wyniki badań wskazują na istotność pożytków leśnych dla rozwoju rodzin. Dla większości badanych dobra w postaci grzybów, owoców, ziół stanowią istotne wsparcie rodzin. Ponad 73% respondentek określa grzyby jako główny pożytek dla rodzin. Owoce stanowią wsparcie zarówno żywienia rodziny, jak i wzmocnienie budżetu domowego dla ponad 67% rodzin. Blisko 13% respondentek przykłada dużą wagę do zbierania i pozyskiwania ziół z lasu. Blisko 40% respondentek stwierdza, że sprzedaż zbieranych owoców i grzybów w bardzo istotny bądź istotny sposób poprawia kondycję finansową rodziny.

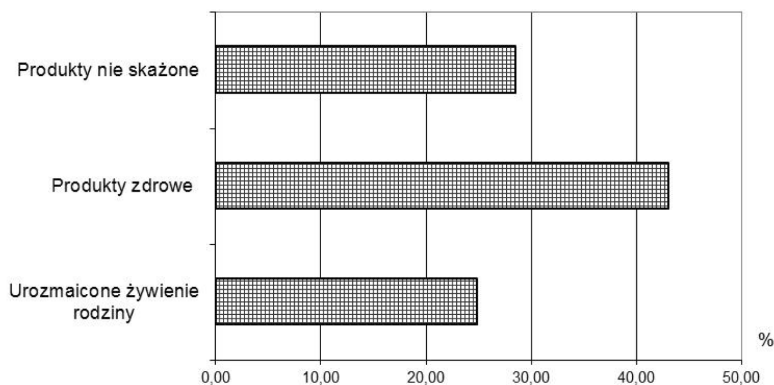
Najważniejszymi owocami zbieranymi przez respondentki dla swoich rodzin były borówki czernice, maliny, poziomki, jeżyny (ryc. 2). Rzadziej zbierane były borówki brusznice, najrzadziej zaś takie owoce jak: żurawina, czeremcha, czereśnia, róża, bez czarny, głóg i jarzębina.

Dla domowego wykorzystania wszystkie zbierane owoce znajdują pełne i zróżnicowane wykorzystanie (86% respondentek deklaruje domowe wykorzystanie zbieranych owoców, podobnie jak wykorzystanie grzybów – 87%). Według respondentek znaczenie dla żywienia rodziny mają dobra lasu ze względu na ich świeżość, zdrowy i nieskażony skład (ryc. 3). Owocami zbieranymi dla celów handlowych są przede wszystkim borówki czernice.

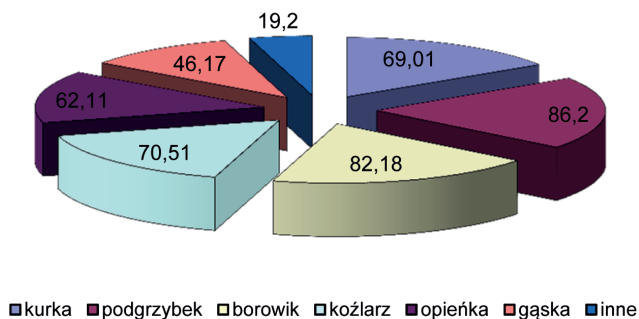
Uzyskane wyniki badań wskazują, że podstawowymi grzybami zbieranymi na potrzeby rodziny są: podgrzybki, borowiki i koźlarze (ryc. 4). Dla domowego spożycia zbierane są dodatkowo te, które co do zasady na sprzedaż nie są zbierane: kanie, rydze, maślaki, niemki (płachetka zwyczajna) i pieczarki.

Ryc. 2. Procentowy udział respondentów zbierających owoce w lesie
Fig. 2. Percentage of respondents collecting fruits in the forest

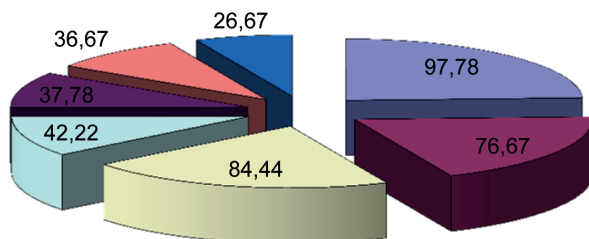

Ryc. 3. Znaczenie dóbr lasu dla rodziny – udział procentowy odpowiedzi (N = 1023)
Fig. 3. The importance of forest goods for the family – in percentage of answers (N = 1023)

Ryc. 4. Grzyby zbierane w lesie na potrzeby rodziny – udział procentowy odpowiedzi
Fig. 4. Mushrooms collected in the forest for the family needs – in percentage of answers

W zbiorach grzybów przeznaczonych na sprzedaż dominują kurki (pieprznik jadalny), borowiki i podgrzybek (ryc. 5). Rzadziej do sprzedaży trafiają koźlarze i gąski. Wśród innych gatunków sprzedawanych grzybów znajdujemy rydze, opieńki i bardzo rzadko kanie.

■ kurka ■ podgrzybek ■ borowik ■ koźlarz ■ opieńka ■ gąska ■ inne

Ryc. 5. Grzyby zbierane w lesie na sprzedaż – udział procentowy odpowiedzi

Fig. 5. Mushrooms collected in the forest for sale – in percentage of answers

Większość osób zbierających grzyby i owoce w lesie korzysta z pomocy rodziny. Najczęściej są to dzieci, rzadziej sąsiedzi.

Wnioski

Badania dotyczące częstości i sposobów korzystania z dóbr, jakie dają lasy, wskazują na niemające znaczenie lasów i pożytków z nich płynących dla rozwoju rodzin mieszkających w pobliżu lasów. Wiele rodzin przez dużą część roku praktycznie żyje z otoczenia leśnego. W niniejszym artykule nie jest podnoszone znaczenie innych ważnych pożytków, takich jak możliwość zatrudnienia, dostęp do taniego drewna opałowego i wiele innych korzyści. Wszystkie czynniki nabierają szczególnego znaczenia w sytuacji dużego bezrobocia, którego doświadczają nierozwinięte gospodarstwo rejonu Polski północnej, wschodniej i południowo-wschodniej, regiony o dużej lesistości.

Z przeprowadzonych badań wynika, że produkty leśne, głównie grzyby i owoce, są powszechnie stosowane w gospodarstwach domowych, zwłaszcza wiejskich i w małych miejscowościach. Produkty te stanowią źródło bezpośredniego zaopatrzenia gospodarstw domowych oraz pozwalają na uzyskiwanie dodatkowych dochodów i poprawę sytuacji ekonomicznej. Ta sytuacja szczególnie dotyczy uboższych gospodarstw domowych, dla których tak zgromadzone środki pieniężne stanowią często jedyne źródło uzyskania wolnych środków finansowych.

Podziękowania

Autorzy serdecznie dziękują studentom i pracownikom Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe za pomoc zarówno na etapie tworzenia planu badawczego, wstępnej wersji kwestionariusza, jak i w uzyskaniu wypełnionych kwestionariuszy ankietowych. Bez tej pomocy analiza zagadnień związanych z korzystaniem z dóbr lasu przez społeczności lokalne byłaby bardzo trudna.

Literatura

- Barszcz A. 2005. An overview of the socio-economics of non-wood forest products in Poland. Proceedings of a project workshop in Krakow "Non-wood forest products and poverty mitigation: concepts, overviews and cases". Research Notes 166, Univ. of Joensuu, Faculty of Forestry, 1–20.
- Barszcz A. 2006. The influence of harvesting of non-wood forest products on the economic situation of households in Poland. *Electronic Journal of Polish Agriculture Universities*. Vol. 9, issue 2.
- Grzywacz A. 2010. Wartość rynkowa zbiorów grzybów jadalnych z polskich lasów. *Sylwan* R.154 (11): 731–741.
- Jarosz M., Bułhak-Jachymczyk B. 2009. (red.). Normy żywienia człowieka: podstawy prewencji otyłości i chorób niezakaźnych. Wydawnictwo Lekarskie „PZWL” Sp. z o.o.
- Nowacka W.Ł. 2009. Women forest dwellers daily use of forests in Poland. *Folia Forestalia Polonica, series A*, 2009, Vol. 51 (1): 16–20.
- Nowacka W.Ł. 2012. Wykorzystanie dóbr lasu – punkt widzenia społeczności lokalnej. *Stud. i Mat. CEPL w Rogowie*. Rogów, 32 (3): 155–160.
- Paschalis P. 1997. Kryteria zrównoważonej gospodarki leśnej w użytkowaniu lasu. *Postępy Techniki w Leśnictwie*. Nr 62: 22–29.
- Prasad A. 2000. Strategy for sustainable NTFP management in India. *Forest and society: the role of research. Abstracts of group discussion*. Volume 11. XXIIUFRO World Congress, 7–12 August 2000. Kuala Lumpur Malaysia. Pp. 199–200.
- Rykowski K. 2001. Future Challenges to ensure sustainable forest management. Some remarks from European, Polish, and global perspectives: 61–72. W: *Forests and Forestry in Central and Eastern European Countries. The transition Process and Challenges Ahead*. Volume 1 – Presentations and outcomes. International Workshop, 12–14 September 2001. MCPFE, Liaison Unit Vienna.
- Staniszewski P. 2013. Uwarunkowania budowy systemu niedrzewnego użytkowania lasu. *Rozprawy Naukowe i Monografie, seria 425*. Wydawnictwo SGGW. Warszawa.
- Shackleton C., Shackleton S. 2004. The importance of non-timber forest products in rural livelihood security and as safety nets: a review of evidence from South Africa *South African Journal of Science* 100, November/December 2004. Pp. 658–664.
- Verheijden C. 1997. Women leading forestry activities in their communities. *Proceedings of the XI World Forestry Congress*, 13–22 October 1997, Antalya. Pp. 67–71.
- Wiersum K.F., Elands B.H.M. 2002. The changing role of forestry in Europe: perspectives for rural development. *Forest and Nature Conservation Policy Group*. Wageningen University.

Wiesława Ł. Nowacka, Małgorzata Woźnicka, Paweł Staniszewski

Katedra Użytkowania Lasu, Wydział Leśny SGGW, Warszawa

wieslawa_nowacka@sggw.pl

malgorzata_woznicka@sggw.pl

pawel_staniszewski@sggw.pl